

Ks. STANISŁAW CHROBAK¹ SDB
Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

UNIWERSALIZM MIŁOŚCI WYCHOWAWCZEJ W SYSTEMIE PREWENCYJNYM JANA BOSKO

UNIVERSALISM OF EDUCATIONAL LOVE IN JOHN BOSCO'S PREVENTIVE SYSTEM OF EDUCATION

Summary

A preventive system – as Don Bosco stated (1815-1888) – “is based entirely on reason, religion and kindness (love of education)”. These three basic principles not only mutually intertwine, but also condition one another. The active nature of the love of education in the preventive system of Don Bosco and its universality is revealed in the care for the individual as well as in respect, understanding and responsibility. It also means a professional orientation of the teacher that is focused on the child and its developmental needs and in discovering in each student a rational, free and responsible person which is sensitive to goodness, truth and beauty and which is capable of self-reflection, self-fulfilment, creativity and transcendence.

Keywords: universalism, love, education, person, preventive system

Streszczenie

System prewencyjny – jak stwierdza Jan Bosko (1815-1888) – „opiera się całkowicie na rozumie, religii i dobroci (miłości wychowawczej)”. Te trzy podstawowe zasady nie tylko wzajemnie się przenikają, ale także warunkują. Czynny charakter miłości wychowawczej w systemie prewencyjnym Jana Bosko i jej uniwersalizm ujawnia się w trosce o innego, poszanowaniu, poznaniu i odpowiedzialności i oznacza profesjonalne zorientowanie się wychowawcy, co faktycznie jest dziecku potrzebne w jego rozwoju, odkrycie w każdym wychowanku osoby rozumnej, wolnej i odpowiedzialnej, wrażliwej na dobro, prawdę i piękno, zdolnej do autorefleksji, samorealizacji, twórczości, transcendencji.

Słowa kluczowe: uniwersalizm, miłość, wychowanie, osoba, system prewencyjny

¹ Ks. dr hab. Stanisław Chrobak SDB, prof. UKSW – Katedra Historii Wychowania i Dziejów Oświaty na Wydziale Nauk Pedagogicznych Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. W swoich badaniach podejmuje problematykę z zakresu pedagogiki ogólnej, teoretycznych podstaw wychowania i pedagogiki o inspiracji chrześcijańskiej. E-mail: s.chrobak@uksw.edu.pl.

WPROWADZENIE

W przestrzeni wielorakich działań ludzkich pedagogika – czerpiąc z nagromadzonej wiedzy i uwzględniając nowe propozycje współczesnej nauki – ma możliwość proponowania wzorów życia, dostarczania wiedzy i kształtowania umiejętności sprzyjających godziwemu życiu. Jest nauką inspirującą i wspomagającą oświatę i wychowanie. Pedagogika pomaga wydobyć z człowieka to, co w nim najlepsze, co stanowi o jego człowieczeństwie (Nanni 1998, 63-79). W ten dynamiczny charakter życia człowieka wpisana jest miłość, która powoduje w człowieku zdolność do przekraczania samego siebie. Potencjał przekraczalności samego siebie cechuje charakter osobowego istnienia, które w pełnym tego słowa znaczeniu jest jedyne i „zadane” w stronę realnego urzeczywistnienia. „Jedynie miłość – jak podkreśla Pierre Teilhard de Chardin – dla tej prostej racji, że tylko ona przenika i łączy byty w ich głębi, potrafi – mówi o tym codzienne doświadczenie – spełniać byty jako byty, jednocząc je ze sobą” (Teilhard de Chardin 1993, 215). Miłość powoduje w człowieku zdolność do przekraczania samego siebie. Pobudza do działania i rozwija człowieka. Jest darem z siebie, który otwiera człowieka na innych. Wraz z postępującym rozwojem budzą się „dążenia”, które są skierowane na miłość, prawdę, dobroć, piękno, pełnię życia.

Właściwy proces wychowawczy zmierza do utrwalenia uniwersalnych wartości i norm, poprzez kształtowanie mechanizmów wewnętrznych ich akceptacji. Nie sposób wychowywać do relatywizmu moralnego według reguły: dzisiaj przekazuję ci oto takie wartości i normy, ale są one tymczasowe, jutro mogą być inne lub nawet z pewnością będą inne. Teraźniejszość i przyszłość nie jest czymś wyznaczonym z góry i deterministycznie określonym. Nie wystarczy odwoływać się do dziedzictwa przeszłości. Każde pokolenie musi na nowo opowiedzieć się za wartościami lub przeciw wartościom uniwersalnym. Upowszechniający się obecnie sprzeciw wobec tego, co było dotychczas uznawane za oczywiste i niepodważalne, jest wyzwaniem do przemyślenia na nowo podstaw kultury chrześcijańskiej i ludzkiej. Potrzebne są stałe drogowskazy aksjologiczne i normatywne, przede wszystkim wartości o charakterze uniwersalnym (Mariański 2007, 80-82)².

1. O UNIWERSALIZMIE

Uniwersalizm (od łac. powszechny, ogólny) posiada trzy odcienie znaczeniowe: 1) wszelkie postawy i poglądy uznające dominację całości nad częściami, ogółu nad jednostkami; przeciwieństwo partykularyzmu; 2) przekonanie, że ważne wartości, normy i zasady są lub powinny być powszechne; 3) dążenie do upowszechnienia

²Podobnie Wolfgang Brezinka stwierdza, że „w interesie każdej społeczności leży troska o własne normatywne punkty orientacyjne oraz ich przekazanie następnym pokoleniom. [...] Mam tu na myśli te punkty orientacyjne, które powinny być wspólne dla wszystkich obywateli, gdyż od nich zależy ład społeczny oraz trwałość całego narodu” (Brezinka 2005, 15-16).

nienia danego poglądu. Przede wszystkim najbardziej uniwersalną i powszechnie uznaną wartością jest i powinien być moralnie ukształtowany człowiek jako osoba, jego wyjątkowa godność oraz przynależne mu i konsekwentnie przestrzegane prawa. To człowiek prezentuje już samym sobą ogólnoludzkie wartości zamknięte we własnej naturze i osobie (u. antropologiczny) bądź odkrywa je lub wytwarza (u. aksjologiczny), kieruje się nimi w swoim życiu (u. etyczny), organizuje życie techniczno-ekonomiczne (u. cywilizacyjny), otwiera się na wartości wyższe (u. kultury i nauki), a także zabezpiecza wartości istniejące w przyrodzie (u. ekologiczny). Wymienione wyżej aspekty uniwersalizmu stanowią podstawową, a zarazem wspólną płaszczyznę bezpiecznego oraz trwałego międzyludzkiego porozumienia. W optymalnym znaczeniu, bliskim wizji idealnej, uniwersalizm ma wielkie szanse urzeczywistnienia międzyludzkiej harmonii współistnienia i współdziałania. Z punktu widzenia pedagogicznego najbardziej podstawowe jest znaczenie drugie: przekonanie, że pewne elementarne wartości czy normy są lub powinny być powszechne, tzn. dotyczyć wszystkich ludzi. Często towarzyszy temu twierdzenie, że możliwe jest ogólnoludzkie porozumienie i światowy pokój. Dążenie do wcielenia w życie wartości uniwersalnych wydaje się dziś koniecznością globalną (Rusiecki 2003, 953-973; Filipkowski 2013, 1358-1360).

Tradycja europejska, jeszcze przed powstaniem chrześcijaństwa, rodziła się z poszukiwania elementów uniwersalnych (szerzej na ten temat: Życiński 1998, 55-59). Uniwersalne zasady i normy postępowania są potrzebne właśnie dlatego, że wzorce stosunków między ludźmi oraz ich preferencje i style życia są bardzo różne. Uniwersalizm nie jest jednak uniwersalnym środkiem lub sposobem na rozwiązywanie wszystkich trudnych problemów i dylematów współczesnej epoki. W tym też kontekście są co najmniej trzy praktyczne sprawy, ze względu na które idea uniwersalizmu wydaje się być użyteczna: porozumienie między ludźmi, solidarność oraz wrażliwość na ludzkie potrzeby i cierpienia.

1. Świadomość uniwersalnych cech i potrzeb istot ludzkich pobudza komunikację między ludźmi oraz toruje drogę porozumieniu i osiągnięciu zgody lub kompromisu w odniesieniu do powszechnie uznawanych wartości lub interesów.

2. Idea uniwersalizmu w przedstawionym powyżej znaczeniu stanowi dobrą rację dla solidarności ludzi różnych ras, narodowości, kultur, religii i poglądów politycznych w sprawach, które dotyczą podstawowych wartości wspólnych dla gatunku ludzkiego. Hasło «wszyscy ludzie są braćmi» wyraża tę ideę w sposób najbardziej adekwatny.

3. Idea uniwersalizmu czyni ludzi bardziej wrażliwymi na elementarne potrzeby wspólne wszystkim istotom ludzkim oraz na cierpienia, których doświadczają lub mogą doświadczać wszyscy ludzie (Lang 2016).

„Przynaglany pragnieniem odkrycia ostatecznej prawdy swojego istnienia, człowiek stara się zdobyć pewne elementy uniwersalnej wiedzy, które pozwalają mu lepiej rozumieć samego siebie i coraz pełniej się realizować. [...] W tej perspektywie można wyodrębnić pewien zbiór prawd filozoficznych, który mimo

upływu czasu i postępów wiedzy jest trwale obecny. Wystarczy przytoczyć tu jako przykład zasady niesprzeczności, celowości i przyczynowości lub koncepcję osoby jako wolnego i rozumnego podmiotu, zdolnego do poznania Boga, prawdy i dobra; chodzi tu także o pewne podstawowe zasady moralne, które są powszechnie uznawane. Te i inne elementy wskazują, że mimo różnorodności nurtów myślowych istnieje pewien zasób wiedzy, który można uznać za swego rodzaju duchowe dziedzictwo ludzkości” (Jan Paweł II 1998, 4). Uniwersalność zatem nie należy do istoty normy (jak sądził Kant), lecz stanowi konsekwencję jej racjonalności. Nie należy zapominać, że w każdym prawdziwie moralnym akcie norma uniwersalna powinna zostać zindywidualizowana przez proces roztropnościowej interioryzacji, który włącza ją w indywidualne dążenie do osobistych celów podmiotu. Istnieją także sytuacje, w których norma jest całkowicie indywidualna i wydaje się stać w sprzeczności z normą uniwersalną (Maritain 2001, 152)³. „Podstawowa wartość norm – jak podkreśla K. Wojtyła – leży w prawdziwości dobra, które w nich jest zobiektywizowane, a nie w samym wywołaniu powinności, chociaż formuły normatywne używane w danych wypadkach akcentują to drugie, posługując się takimi wyrażeniami, jak «powinno się», «należy», «istnieje obowiązek» itp.” (Wojtyła 1994, 207).

Chrześcijaństwo wśród swoich istotnych prawd głosi uniwersalizm zbawczy oraz nadaje uniwersalny charakter zasadzie miłości Boga i bliźniego. Uniwersalizm w perspektywie teologicznej polega na uznaniu wszystkich ludzi za dzieci Boga oraz uniwersalnego charakteru dzieła zbawienia, adresowanego do reprezentantów wszystkich narodów. Idea ta w pełni została rozwinięta w Nowym Testamencie, w którym zbawcze dzieło Jezusa Chrystusa ukazane zostało jako adresowane do wszystkich ludzi, a jej orędownikiem był zwłaszcza Paweł Apostoł. Zewnętrzną manifestacją uniwersalizmu chrześcijan jest Kościół katolicki, który stanowi jedną wspólnotę wierzących (Filipkowski 2013, 1359)⁴. Sam uniwersalizm chrześcijański można rozpatrywać z jednej strony przez pryzmat „upowszechnienia się”, czyli strategii św. Pawła w zakresie otwartości religijnej na INNEGO, z drugiej strony jako nadrzędne znaczenie Boga, co w gruncie rzeczy należy utożsamiać z pierwszym przykazaniem oraz naturą Boga. Te dwa sposoby patrzenia można nazwać konstytuującymi uniwersalizm jako dominantę kulturową. Z jednej strony otwarty Kościół reprezentowany przez działania św. Pawła i jego kontynuatorów doprowadził – w szerszym kontekście – do uniwersalistycznej tożsamości Europy, z drugiej

³ „Należy poszukiwać i znajdować coraz *właściwsze ujęcia* uniwersalnych i trwałych norm moralnych, aby bardziej odpowiadały one różnym kontekstom kulturowym, by zdolne były lepiej wyrażać ich niezmienną aktualność w każdym kontekście historycznym, by pozwalały prawidłowo rozumieć i interpretować zawartą w nich prawdę” (Jan Paweł II 2007, 53).

⁴ „Ewangelia jest fundamentalnym elementem rozwoju, ponieważ w niej Chrystus, «w objawieniu tajemnicy Ojca i Jego miłości objawia w pełni człowieka samemu człowiekowi». Kościół, pouczany przez swego Pana, bada znaki czasu, interpretuje je i ofiaruje światu «to, co jemu jednemu jest właściwe, a mianowicie: uniwersalne spojrzenie na człowieka i na całą ludzkość». Prawda rozwoju tkwi w jego integralności: jeśli nie ogarnia całego człowieka i każdego człowieka, rozwój nie jest prawdziwym rozwojem” (Benedykt XVI 2009, 18).

strony, aby tego dokonać, należało wykluczyć elementy, których przyjęcie było niemożliwe, m.in. ze względów kulturowych (Rosicki 2014, 36-39).

Charakteryzując ujęcie wychowania z perspektywy chrześcijańskiej, podkreśla się takie jego cechy jak: uniwersalność, integralność i otwartość. Poszukiwanie integralnego i realistycznego ujęcia „wychowania” domaga się także uwzględnienia w nim wymiaru duchowego i religijnego. Tak widziany jest człowiek z pozycji chrześcijaństwa. Chrześcijańska perspektywa rozumienia człowieka jako osoby skłania do spojrzenia na wychowanie od faktów naturalnych i biologicznych aż po nadprzyrodzone. Uniwersalizm chrześcijański zatem jest nie tylko filozoficzny, ale także etyczny i pedagogiczny – w sensie uwzględnienia wszechstronnego rozwoju człowieka i wychowania wszystkich ludzi. Uniwersalizm wychowania chrześcijańskiego posiada podwójny charakter – jest on jednocześnie teoretyczny i praktyczny:

a) strona teoretyczna wykorzystuje założenia uniwersalizmu światopoglądowego i religijnego, łącznie z uniwersalizmem filozoficznym i naukowym, aby gruntownie wyjaśnić naturę ludzką i jej składniki oraz złożony proces rozwojowy człowieka;

b) strona praktyczna realizuje wskazania życiowe tego uniwersalizmu światopoglądowego, łącznie z kulturowym, etycznym i pedagogicznym.

Te dwie strony (teoretyczna i praktyczna) stwarzają możliwość pełnego i integralnego ujęcia wychowania. Zatem w wychowaniu chrześcijańskim zawarta jest potrzeba wychowania do chrześcijańskiego uniwersalizmu w jego całościach światopoglądowym, zarówno teoretycznym, jak i praktycznym (Nowak 2008, 282-284).

2. PODSTAWOWE IDEE SYSTEMU PREWENCYJNEGO JANA BOSKO

Poszukując odpowiedzi na pytanie, co jest istotą wychowania, podkreśla się nie tylko wiedzę teoretyczną o tym fenomenie, zawierającą jego uzasadnienie czy to zewnętrzne, tkwiące w określonych poglądach, doktrynach, podejściach czy stanowiskach, ale i sferę praktyczną, jego codzienny wymiar, wpisujący się w dzieje i biografie jednostek ludzkich, pokoleń, kultur i społeczeństw. „Dzieła wychowania *nie dokonuje się przy pomocy samych instytucji*, przy pomocy środków organizacyjno-materialnych, choćby najlepszych [...] najważniejszy jest tu znowu *człowiek oraz jego moralny autorytet*, wynikający z prawdziwości zasad i zgodności z nim jego czynów” (Jan Paweł II 1985, 731).

System prewencyjny, który przez samego Jana Bosko (1815-1888) nie został określony teorią, koncepcją, ale właśnie „systemem”, powstał jako odpowiedź na potrzeby wychowawcze związane z konkretnym środowiskiem XIX wieku we Włoszech. Jest to synteza jego myśli pedagogicznej, wyrosłej z długiego i bogatego doświadczenia wychowawczego. W 1841 roku zainicjował „wędrownie” oratorium świąteczne dla ubogiej i zaniedbanej młodzieży. W latach 1844-1846 był kapelanem w żeńskim schronisku św. Filomeny, poświęcając jednocześnie wolny

czas swemu oratorium, dla którego pozyskał w 1846 roku stałą siedzibę na Valdocco (przedmieścia Turynu). Od 1853 roku w oratorium powstawały pierwsze warsztaty rzemieślnicze (szewski i krawiecki, w 1854 roku – zakład introligatorski; w 1856 roku – stolarnia; 1861 roku – drukarnia; a w 1862 roku – kuźnia) i szkoła z internatem. Oratorium, które było wyznacznikiem całej działalności ks. Bosko, kształtował stosownie do swej oryginalnej wizji, przystosowując je do środowiska, do swoich chłopców i do ich potrzeb. Z rejestru wynika, że w całym okresie jego działalności około sto tysięcy młodych ludzi zostało wychowanych według zasad i systemu prewencyjnego. W 1853 rozpoczął wydawanie „Czytanek Katolickich” – miesięcznika wyjaśniającego podstawowe prawdy wiary, a na użytek szkół spisał żywoty świętych, historię Kościoła, a także Włoch, wiele biografii oraz teksty pedagogiczne. W 1877 r. wydał dokument *System prewencyjny w wychowaniu młodzieży*. Jan Bosko żył w sercu risorgimento (ruch ideowy i polityczny, związany z walką o wyzwolenie narodowe i zjednoczenie Włoch; także okres 1815-70 w historii Włoch), okresu głębokich przeobrażeń i olbrzymich problemów w dziedzinie politycznej, społeczno-ekonomicznej, kulturalno-wychowawczej i religijnej. W dobie zaognionego radykalizmu Jan Bosko proponował swoje alternatywne podejście: nie ma sprzeczności między byciem obywatelem i byciem chrześcijaninem, bo zaangażowany chrześcijanin jest – lub powinien być – dobrym i uczciwym obywatelem (szerzej na temat działalności Jana Bosko: Cian 1990; Weinschenk 1996; Cian 2001).

W 1859 roku Jana Bosko założył Zgromadzenie Salezjańskie, które jest kontynuatorem wyżej opisanej działalności wychowawczej. Ukazane wyżej zasady systemu prewencyjnego w istocie są nie tylko związane z przeszłością. Obecnie to dzieło wychowawcze kontynuowane jest w Rodzinie Salezjańskiej i całym Kościele, a także cieszy się zainteresowaniem i uznaniem pedagogów i wychowawców. Rodzina Salezjańska św. Jana Bosko jest zjednoczeniem wspólnot, instytutów zakonnych i świeckich oraz grup apostołskich, które żyją tym samym duchem salezjańskim wywodzącym się od św. Jana Bosko, podejmują w różnych zakresach to samo posłannictwo młodzieżowe, zobowiązują się do wzajemnej współpracy. W świecie istnieje 31 grup Rodziny Salezjańskiej zrzeszających ponad czterysta tysięcy członków (Wilk 1997, 760-762; Jan Paweł II 1988, 8; Arttime 2017, 6-7).

Idea prewencyjna była i jest obecna w całej historii wychowania chrześcijańskiego i oznacza takie działania jak: zapobieganie, zabezpieczenie, ochrona, przygotowanie, przewidywanie. W instytucjach o charakterze charytatywnym ujawnia się jako działanie zmierzające do zaspokojenia materialnych potrzeb człowieka. W tym też kontekście ks. Jan Bosko w swoich ośrodkach wychowawczych przejął i rozwinął ideę prewencyjną, stając się nowym interpretatorem tejże idei. Dążył on do poszukiwania takich założeń, metod, środków i form wychowania, które by sprzyjały pełnemu, integralnemu rozwojowi młodego człowieka. Tym, co wyróżnia ks. Bosko spośród innych wychowawców tamtej epoki, jest odcięcie się od panującego wtedy rygoryzmu pedagogicznego (Misiażek 2012, 234-239).

Wychodząc od dogłębnych rozważań ówczesnych sytuacji, przedstawił podstawowe założenia antropologiczne, pedagogiczne, teologiczne i duszpasterskie, które wykorzystał w wychowaniu młodzieży swoich czasów. „System ten – stwierdza – opiera się całkowicie na rozumie, religii i dobroci. [...] System ten w praktyce opiera się całkowicie na słowach Św. Pawła: «Miłość cierpliwa jest, łaskawa jest..., wszystko znosi... we wszystkim pokłada nadzieję, wszystko przetrzyma»” (Bosko 1998b, 214-215). Te trzy podstawowe zasady nie tylko wzajemnie się przenikają, ale także warunkują.

„System zapobiegawczy, już z samej nazwy, wymaga troskliwego zajęcia się poszczególnymi «osobowościami» wychowanków, w których każdy znajduje się w centrum procesu wychowawczego, polegającego na zachęcaniu, dawaniu propozycji, otwieraniu możliwości, dokonywaniu wyborów i podejmowaniu decyzji” (Cian 2001, 24). Sytuacja wychowawcza jest tworzona przez to wszystko, co otacza człowieka, a więc „świat natury”, „świat kultury” i transcendujący je „świat nadprzyrodzony”. Człowiek bowiem jako osoba jest nie tylko istotą naturalną, kulturalną, społeczną, religijną czy duchową, ale posiada także możliwość samo-określenia siebie w działaniu. W tym też kontekście dawane przez księdza Bosko codzienne świadectwo, pełna dynamizmu obecność i rodzinna atmosfera, jaką stworzył w oratorium, budziły w młodzieży poczucie współpracy i współodpowiedzialności. Oratorium było i jest miejscem, w którym realizowane są wszystkie zasady wychowania prewencyjnego – integralnego rozwoju wychowanka. Istotnymi czynnikami wychowania oratoryjnego były i są: styl interakcji wychowawczej (chodzi o konieczność wytworzenia w oratorium klimatu rodzinnego, odznaczającego się stylem ojcowskim i braterskim); bezpośrednie relacje z wychowankiem (wychowanek ma wzrastać w przekonaniu o swojej indywidualności, rozumności, wolności, godności, jako osoba ludzka, mając zarazem świadomość potrzeby osobistego rozwoju, w którym to procesie jednym z podstawowych czynników jest personalna pomoc wychowawcy) i tzw. asystencja (ciągła obecność wychowawcy wśród podopiecznych, aby towarzyszyć wychowankowi i wspierać go w dążeniu do dojrzałości) (Nowak 2008, 461-464; Chrobak 2014, 143-146).

3. JANA BOSKO UNIWERSALIZM MIŁOŚCI WYCHOWAWCZEJ

Miłość stanowi przedmiot zainteresowania wielu nauk humanistycznych i społecznych. Poszczególne nauki podejmujące problematykę miłości określają jej sens w zależności od założonej koncepcji człowieka. I tak na przykład dla moralisty miłość jest naczelnym przykazaniem i syntezą Dekalogu; dla psychologa stanowi twórczą siłę człowieka formułującego jego osobowość; teolog widzi w miłości naczelną cnotę teologiczną oraz istotę Bożej natury; socjolog rozpatruje jej rolę w formowaniu się grup społecznych; filozof może potraktować miłość jako zasadę tłumaczącą cały kosmos. Z miłością człowiek spotyka się w życiu codziennym, mimo to nie jest w stanie stworzyć konkretnej definicji, która odpowiadałaby

każdemu (Maciołek 1996, 14-28; Furmanek 2011, 54-58). „Człowiek nie może żyć bez miłości – stwierdza Jan Paweł II. Człowiek pozostaje dla siebie istotą niezrozumiałą, jego życie jest pozbawione sensu, jeśli nie objawi mu się Miłość, jeśli nie spotka się z Miłością, jeśli jej nie dotknie i nie uczyni w jakiś sposób swoją, jeśli nie znajdzie w niej żywego uczestnictwa” (Jan Paweł II 1979, 10).

Miłość w systemie prewencyjnym Jana Bosko jest w pierwszym rzędzie miłością ewangeliczną i rozpatrywana jest w perspektywie rozumu i religii. Rozumienie miłości wychowawczej czerpał z Pisma Świętego, co jest szczególnie widoczne w próbie jej charakterystyki na podstawie tekstu św. Pawła Apostoła z 1 Listu do Koryntian, zwanego „Hymnem o miłości”. W jego miłości do Boga mieści się upraktyczniona i skonkretyzowana miłość do bliźniego, którym jest każdy młody człowiek, a zwłaszcza potrzebujący pomocy wychowawczo-rozwojowej⁵. „Chcemy jednak przypomnieć – podkreśla papież Paweł VI – że bardziej zasługują na zaufanie ze strony wychowawców zasady humanistyczne i chrześcijańskie, na których opiera się system wychowawczy Księdza Bosko, który umiał dać nam niezrównany przykład humanizmu pedagogicznego i chrześcijańskiego. Taka jest jego pedagogia, która sięga swoimi korzeniami głęboko w Ewangelię, gdzie widzimy, jak Chrystus się unią, ażeby podnieść stworzenie do Boga, jak staje się słaby ze słabymi, by podnieść człowieka do Prawdy i Dobroci, nie autorytetem zewnętrznym surowego pracodawcy, ale który z powagą i słodyczą nakłada Prawo Boże, jako wyraz swojej miłości i warunek naszego zbawienia, a razem z wychowywanym jest posłuszny temu samemu Prawu. Innymi słowami, Ksiądz Bosko zdobył sekret miłości, która jest jakby streszczeniem całego jego dzieła wychowawczego” (Paweł VI 2014, 225). Taka perspektywa sprawia, że miłość jest podstawową siłą wychowania i urzeczywistnia się we współdziałaniu.

„Tylko miłość jest zdolna wychowywać, bo tylko miłość może chcieć prawdziwego dobra wychowanka i tylko ona ma dość sił, aby trud wychowania udźwignąć” (Bagrowicz i Jankowski 2005, 223). Miłość wychowawcza, realizowana w systemie prewencyjnym Jana Bosko, ma prowadzić wychowanka ku pełnej dojrzałości, odpowiedzialności i samodzielności. „Kto chce być kochanym – pisał Jan Bosko 10 maja 1884 r. – musi dać poznać, że sam kocha. [...] Kto wie, że jest kochany, kocha, a kto jest kochany, uzyska wszystko, zwłaszcza od młodzieży. Zaufanie wytwarza jakby prąd elektryczny, który przechodzi między chłopcami a przełożonymi. Otwierają się serca, ujawniają swoje potrzeby i odkrywają swoje wady. Miłość pozwala przełożonym znosić trudy, natręctwa, niewdzięczność, przeszkadzanie, uchybienia, niedbalstwa chłopców” (Bosko 1998a, 226). Jan Bosko, popierając wielorakie formy działania, tworzył środowiska życia, dobrego wykorzystania wolnego czasu, apostołatu, nauki, modlitwy, radości, zabawy i kultury,

⁵ Papież Benedykt XVI podkreśla, że: „Działanie praktyczne pozostaje niewystarczające, jeżeli nie jest w nim uchwytana miłość do człowieka, miłość, która się karmi spotkaniem z Chrystusem. Głęboki, osobisty udział w potrzebie i cierpieniu drugiego staje się w ten sposób daniem samego siebie: aby dar nie upokarzał drugiego, muszę mu dać nie tylko coś mojego, ale siebie samego, muszę być obecny w darze jako osoba” (Benedykt XVI 2006, 34).

gdzie młodzi mogli odnajdywać samych siebie i rozwijać się. Był przekonany, że nawet najbardziej przemyślany program oddziaływań wychowawczych, łącznie ze starannie opracowanym regulaminem, nie jest w stanie zastąpić osobistych i międzyludzkich relacji, znajdujących oparcie w szczerzej i bezinteresownej miłości. „Ksiądz Bosko nie nabył umiejętności nawiązywaniu kontaktu z chłopcami przy stoliku lub w bibliotece, ale w praktyce na żywo, stykając się w sposób stały i bezpośredni z ich problemami śledząc z pasją ich potrzeby. [...] Jedynie atmosfera miłości może pozwolić jakiejś istocie ludzkiej rozwinąć się i osiągnąć dojrzałość. Ażeby środowisko stało się zdolne do takiego oddziaływania, wychowawca musi wnieść w nie potrójną jakość: bytu (religia), miłości (miłość wychowawcza) i obecności (rozum)” (Cian 2001, 211-212).

Czynny charakter miłości ujawnia się w trosce o innego, poszanowaniu, poznaniu i odpowiedzialności i oznacza profesjonalne zorientowanie się wychowawcy, co faktycznie jest dziecku potrzebne w jego rozwoju, odkrycie w każdym wychowanku osoby rozumnej, wolnej i odpowiedzialnej, wrażliwej na dobro, prawdę i piękno, zdolnej do autorefleksji, samorealizacji, twórczości, transcendencji. Formacja religijna, jaką proponuje ks. Jan Bosko, prowadzi do pełnego rozwoju osobowego człowieka. „Według niego wychowanie wymaga szczególnej postawy wychowawcy i całego zespołu sposobów i poczynań, opartych na przekonaniach płynących z rozumu i wiary, które kierują działaniem wychowawczym. W centrum tej wizji znajduje się «pasterska miłość» [...]. Ona to usposabia do miłowania młodego człowieka bez względu na stan, w jakim się znajduje, by doprowadzić go do pełni człowieczeństwa objawionej w Chrystusie, by dać mu świadomość i możliwość życia jako uczciwy obywatel, jako dziecko Boże” (Jan Paweł II 1988, 9).

Miłość jako dyspozycja człowieka to skłonność jego woli do wyboru najwyższego dobra ukierunkowanego na inne osoby. Umiejętności kochania siebie i innego człowieka są podstawą wszystkich prawidłowych kontaktów z ludźmi. Oparte są one na zdolności i chęci zrozumienia drugiej osoby oraz na aktywnym działaniu dla jej dobra. Człowiek dojrzały pod względem rozwoju miłości dochodzi do etapu, w którym umie nie tylko zainteresować się innym, ale zrozumieć go, a rozumiejąc działać dla jego dobra i podejmować za niego odpowiedzialność. Miłość stanowi zatem komponent emocjonalny postawy akceptacji, której okazywanie nie jest zasadą pracy nauczyciela (wychowawcy), ale niezbędnym warunkiem. Miłość pedagogiczna rodzi się zatem w kontakcie z prawdziwym wychowawcą i może przyjąć cztery ogniwa, inspirowane myślą Jana Bosko: 1) jestem taki, jak Ty; 2) zaufaj mi tak, jak ja Ci ufam; 3) poprowadź mnie i spraw, abym odkrył prawdę; 4) dziękuję, że tyle mi dałeś.

Wychowanie przez miłość staje się w tym kontekście sposobem bycia, czymś, co wypełnia przestrzeń wychowania (Jodłowska 2000, 140-145). „Jest to miłość – jak stwierdza Juan E. Vecchi, komentując system prewencyjny Jana Bosko – która umie stworzyć pewną więź wychowawczą. Wyraża się na miarę nastolatka i to nastolatka ubogiego, któremu należy pomóc, aby się otworzył, aby odkrył bogactwo życia i aby

wzrastał. [...] Miłość ta łączy duchową gorliwość z mądrością, taktem pedagogicznym, zmysłem praktycznym, optymizmem wychowawczym i cierpliwością tych, którzy mają wspierać i troszczyć się o załączki życia” (Vecchi 1999, 105-106).

ZAKOŃCZENIE

Miłość określa wzajemne relacje międzyludzkie i stosunek człowieka do świata. „Miłość obejmuje całość egzystencji w każdym jej wymiarze, także w wymiarze czasu. Nie mogłoby być inaczej, ponieważ jej obietnica ma na celu definitywność: miłość dąży do wieczności” (Benedykt XVI 2006, 6). Miłość zaczyna się tam, gdzie dostrzeżę się w człowieku osobę. Osobiste doświadczenie i myśl ks. Bosko o konieczności wychowania i wychowawcy dla rozwoju ludzkiego i chrześcijańskiego człowieka mają swe korzenie w chrześcijańskiej wizji człowieka, w realistycznym humanizmie, który go cechował, a który pochodził z jego wiary i miłości do człowieka. „Rozumienie drugiego – pisał Józef Tischner – jest warunkiem chrześcijańskiej miłości bliźniego. Oznacza to, że w samym centrum chrześcijańskiej pedagogiki znalazła się sprawa doświadczenia drugiego człowieka. Zadaniem tej pedagogiki jest m.in. odkryć przed człowiekiem drugiego człowieka, ukazać go w perspektywie jego przeznaczeń, odsłonić w nim samym te miejsca, w których jest człowiekowi potrzebny drugi człowiek, nauczyć mądrych poświęceń za bliźnich. [...] Przykazanie miłości jest w rzeczywistości wyzwoleniem w człowieku nadziei, że miłość doskonała jest możliwa, chociaż jej urzeczywistnienie nie jest łatwe” (Tischner 2000, 83-84)⁶. W miłości można wychowywać wszystkim: postawą, obecnością, gestem, ciepłem, trwaniem, troską, pomocą, opieką, a także sobą samym.

BIBLIOGRAFIA:

- Artime, Fernández Ángel. 2017. *Jesteśmy Rodziną. Każdy dom szkołą życia i miłości. Komentarz do Wiązanki 2017*, tłum. Janusz Zapała. Kraków: Poligrafia Salezjańska.
- Bagrowicz, Jerzy i Stanisław Jankowski. 2005. *Pan Bóg twój, wychowuje ciebie (Pwt 8,5). Studia z pedagogii biblijnej*. Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Benedykt XVI. 2009. *Encyklika „Caritas in veritate”*.
- Benedykt XVI. 2006. *Encyklika „Deus caritas est”*.
- Bosko, Jan. 1998a. List z Rzymu. W: *Współczesny wychowawca w stylu księdza Bosko*, red. Józef Wilk, 221-231. Lublin: Poligrafia Inspektoratu Towarzystwa Salezjańskiego.

⁶ „Pojęcie bliźniego zyskuje wymiar uniwersalny, a jednak pozostaje konkretne. Pomimo rozszerzenia go na wszystkich ludzi, nie ogranicza się ono do wyrażenia miłości ogólnej i abstrakcyjnej, która sama w sobie nie zobowiązuje, ale takiej, która wymaga mojego praktycznego zaangażowania tu i teraz” (Benedykt XVI 2006, 15).

- Bosko, Jan. 1998b. System prewencyjny w wychowaniu młodzieży. W: *Współczesny wychowawca w stylu księdza Bosko*, red. Józef Wilk, 213-219. Lublin: Poligrafia Inspektoratu Towarzystwa Salezjańskiego.
- Brezinka, Wolfgang. 2005. *Wychowanie i pedagogika w dobie przemian kulturowych*, tłum. Jerzy Kochanowicz. Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Chrobak, Stanisław. 2014. Podstawowe wartości wspólnoty jako środowiska wychowawczego w systemie prewencyjnym św. Jana Bosko. W: *Kształtowanie się środowisk wychowawczych dzieci i młodzieży na przestrzeni dziejów*, red. Barbara Moraczewska i Piotr Krzywicki, 138-148. Włocławek: Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa we Włocławku.
- Cian, Luciano. 2001. *System zapobiegawczy św. Jana Bosko i jego charakterystyka*, tłum. Marian Gabryel. Warszawa: Wydawnictwo Salezjańskie.
- Cian, Luciano. 1990. *Wychowanie w duchu Księdza Bosko*, tłum. Izabela Gutewicz. Warszawa: Wydawnictwo Salezjańskie.
- Filipkowski, Janusz. 2013. Uniwersalizm. W: *Encyklopedia katolicka*, t. 19, red. nac. Edward Gigilewicz, kol. 1358-1360. Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II.
- Furmanek, Waldemar. 2011. *Miłość – zagubiona wartość współczesnej pedagogiki*. Rzeszów: Wydawnictwo Oświatowe FOSZE.
- Jan Paweł II. 1998. Encyklika „*Fides et ratio*”.
- Jan Paweł II. 1979. Encyklika „*Redemptor hominis*”.
- Jan Paweł II. 1993. Encyklika „*Veritatis splendor*”.
- Jan Paweł II. 1988. *List apostolski „Juvenum patris” w setną rocznicę śmierci św. Jana Bosko*.
- Jan Paweł II. 1985. *W imię przyszłości kultury. Przemówienie Ojca Świętego w siedzibie UNESCO*.
- Jodłowska, Bogusława. 2000. Miłość pedagogiczna podstawą systemu wychowawczego św. Jana Bosko. W: *Książka Bosko i jego system wychowawczy*, red. Jan Niewęglowski, 137-149. Warszawa: Wydawnictwo Salezjańskie.
- Lang, Wiesław. 2016. *Filozofia uniwersalnego humanizmu (Moralność, etyka, prawo)*. Dostęp: 31.03.2016. <http://www.racjonalista.pl/kk.php/s,5308>.
- Maciołek, Ryszard. 1996. Źródła współczesnego rozumienia miłości. W: *Do źródeł miłości. Filozoficzne i pedagogiczne problemy miłości*, red. Krzysztof Kalka, 14-28. Warszawa: Wydawnictwo św. Tomasza z Akwinu.
- Mariański, Janusz. 2007. Między rajem a apokalipsą. O potrzebie wychowania ku wartościom uniwersalnym. W: *Wychowanie. Pojęcia – Procesy – Konteksty. Interdyscyplinarne ujęcie*, t. 2, red. Maria Dudzikowa i Maria Czerepaniak-Walczak, 53-82. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Maritain, Jacques. 2001. *Dziewięć wykładów o podstawowych pojęciach filozofii moralnej*, tłum. Jarosław Merecki. Lublin: RW KUL.
- Misiaszek, Kazimierz. 2012. Pedagogia salezjanów. W: *Pedagogie katolickich zgromadzeń zakonnych. Historia i współczesność*, t. 1, red. Janina Kostkiewicz, 229-269. Kraków: Impuls.

- Nanni, Carlo. 1998. *Educazione e pedagogia in una cultura che cambia*. Roma: LAS.
- Nowak, Marian. 2008. *Teorie i koncepcje wychowania*. Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne.
- Paweł VI. 2014. Ukochani synowie. Ojciec Święty w Papieskim Ateneum Salezjańskim. W: *Ksiądz Bosko w wypowiedziach papieża*, cz. 1, red. Stanisław Chrobak, 223-226. Warszawa: Wydawnictwo Salezjańskie.
- Pozwól gwizdać szpakom. Wybór myśli i wskazań św. Jana Bosko dla młodzieży i starszych*, red. Stanisław Szmidt. 1998. Warszawa: Wydawnictwo Salezjańskie.
- Rosicki, Remigiusz. 2014. Uniwersalizm i partykularyzm. W: *W poszukiwaniu polityczności*, red. Ewa Jurga-Wosik, Sebastian Paczos i Remigiusz Rosicki, 35-52. Poznań: Wydawnictwo Naukowe WNPiD UAM.
- Rusiecki, Mieczysław. 2003. Uniwersalizm. W: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. 6, red. Tadeusz Pilch, 953-973. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”.
- Teilhard de Chardin, Pierre. 1993. *Fenomen człowieka*, tłum. Konrad Waloszczyk. Warszawa: PAX.
- Tischner, Józef. 2000. *Świat ludzkiej nadziei*. Kraków: Wydawnictwo Znak.
- Vecchi, Juan Edmundo. 1999. *Duchowość salezjańska*, tłum. Mieczysław Brzezinka. Warszawa: Wydawnictwo Salezjańskie.
- Weinschenk, Reinhold. 1996. *Podstawy pedagogiki Księdza Bosko*, tłum. Jacek Jurczyński. Warszawa: Wydawnictwo Salezjańskie.
- Wilk, Stanisław. 1997. Jan Bosco. W: *Encyklopedia katolicka*, t. 7, red. nac. Jerzy Duchniewski, kol. 760-762. Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II.
- Wojtyła, Karol. 1994. *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*. Lublin: TN KUL.
- Życiński, Józef. 1998. *Europejska wspólnota ducha. Zjednoczona Europa w nauczaniu Jana Pawła II*. Warszawa: Wydawnictwo Fundacji ATK.